

Косович Мар'яна Русланівна,
*студентка 1-го курсу факультету міжнародно-правових відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: д.ю.н. професор Давидова І.В.*

КОНЦЕПЦІЯ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ЗА РИМСЬКИМ ПРАВОМ

Захист прав – це одна з позицій роботи системи права. За допомогою спеціально створених органів держави, держава забезпечує примусовий характер норм права. Якщо відбувається порушення суб'єктивного права особи, визнаної та захищеної державою, воно може захищатися в суді шляхом застосування примусових способів впливу на порушника. Група юридичних дій, які створюють певну процедуру захисту прав через суд називають процесом. Складником процесуального права є правові норми, що регулюють порядок діяльності учасників процесу та судової влади.

У практиці Стародавнього Риму склалися два типи процесу, вони були спрямовані на захист різних сторін. У кримінальному процесі захищали інтереси всього суспільства і накладалися покарання за правопорушення. Його ініціювали державні органи або окремі громадяни, які в даному випадку представляли суспільство в цілому. Другий тип процесу – цивільний. Його метою був захист приватних інтересів окремих людей. Його розпочали зацікавлені особи, які намагались захистити своє законне право [3, с.136].

Поки не існувало державного суду, формою захисту порушених прав у Давньому Римі була саморозправа. Суперечки приватних інтересів вирішувались власними силами їх учасниками. Потерпілий або його сім'я могли карати кривдника та застосовувати до них засоби впливу на свій погляд. Пізніше, поки розвивалася державність, суспільство і право, відбувся процес переходу від самостійної розправи до судової форми захисту прав. Вчені, які досліджують право Давнього Риму, вважають, що держава поступово втручалася у приватний процес приватного захисту. Спочатку приватна розправа обмежувалась конкретною процедурою застосування сили проти злочинця, тому самозахист набув юридичної форми. На ранній стадії правового регулювання саморозправи Законами XII таблиць дозволяли винному заподіювати таку ж шкоду, що і жертва – *talio*. Ця ідея рівноправної компенсації була проміжним кроком у переході від права на вбивство злочинця до права на штраф від нього. Пізніше була введена система викупу, і на завершальній стадії було створено державний суд [4, с.56].

Самозахист у розвиненому праві використовувався як захист від протиправного нападу і використовувався винятково. Також дозволявся коли був здійснювався неправомірний напад на особу і її майно. В Дигестах

зафіксовано правило, згідно з яким насильство можна було відбивати силою, а, отже, зазіханню на чийсь право або майнові інтереси дозволялося запобігати застосуванням сили. Також зазначалося, що міри самозахисту повинні відповідати нападу і не мали перевищувати межі самооборони: нападника можна поранити під час самозахисту, але не з метою помсти [5].

Самозахист могли також використовувати, якщо потрібно було негайно діяти проти порушника. Якщо боржника, який втікає, затримували і змушували його сплатити борг тоді це було правомірно. Проте основною засадою захисту порушеного права було належне звернення до суду для його відновлення. Застосування власної сили не тільки забороняли, але також призводило до негативних наслідків. Так, якщо кредитор самочинно захватив у боржника речі для задоволення своїх претензій, він мав повернути їх і, крім того, взагалі втрачав право вимоги до боржника [3, с.138].

Крім судового процесу захист цивільних прав у римському приватному праві міг здійснюватися також і в спеціальному порядку за допомогою інтердиктів претора. Але все ж таки головним з них, як і типовим був позовний (судовий) захист. У класичному римському праві позов – *actio* – це право домогатися через суд того, що тобі належить. Можна сказати, що позов – це звернення до суду за захистом своїх порушених прав. Найбільш поширеними були *actio in rem* (позов «до речі») та *actio in personam* (позов до певної особи). Коли предметом спору було право на річ, це речовий позов (*actio in rem*), наприклад спір про сервітути або майнові права тощо [3, с.68]. До засобів преторського права належать інтердикт (*interdictum* – регулювання, заборона) – це наказ, який видавав претор. У ньому вказувалося, що припинялися будь-які дії, які порушують право. Ці накази видавали претори у цивільних справах, поки було розслідування, часто стосовно застави і штрафів. Інтердикт використовувався негайно. У посткласичному праві між позовом й інтердиктом втрачалася. Ще один преторський засіб був стипуляція – це обіцянка особи зробити якусь дію або втриматися від них в присутності претора. Якщо вони були не виконані то застосовувалися примусові заходи. Також існувала реституція – повернення в початкове становище та уведення у володіння – претор дозволяв брати у володіння майно або його частину боржника [1, с.69].

У Стародавньому Римі система державного захисту прав сформувалася, коли держава зміцнилася і розширила сферу свого впливу на приватні відносини. Головною особливістю було віднесення захисту прав осіб до компетенції спеціальних органів та суддів, які створила держава і вони наділені судовою владою. Форми цього захисту змінювались з розвитком історії, і це знайшло своє відображення у розвитку римського приватного процесу, в якій виділяють

три етапи, які послідовно змінювали одна одну [3, с.138]. Перший – легісакційний процес (*legis actiones* – законні дії) – це найдавніший процес за допомогою законних позовів (*leges agere*). Характерними рисами тут була обрядовість, строгий формалізм і наявність двох стадій. Перша стадія – *in iure* – проголошення права, інша – *in iudicio* – судововлення [1, с.65]. Другий процес – формулярний процес (*per formulas*). Основу позицію в цьому процесі мала письмова формула, претор давав її судді у вигляді директиви. На її підставі потрібно було зробити рішення по справі. Шляхом формул преторами здійснювалося правотворчість [2, с.27]. Останній процес – екстраординарний процес (*cognitiones extra ordinem*). Тут переважав документальний доказ, але юридична сила визнавалася лише за офіційними документами. За допомогою приватного документа докази підкріплювалися підписами свідків або реєстрацією їх в протоколах державних установ. Також використовувалися правила доведення і презумпції [1, с.68].

Отже, юристи у Стародавньому Римі поступово змінили захист прав з саморозправи на судовий розгляд. Вони розробили справедливий та результативний механізм, який мав своє особливе місце в системі римського права. Також можна сказати, що захист порушених прав здійснювався в трьох формах процесу, які історично змінювалися та заміняли одна одну: легісакційний, формулярний та екстраординарний процеси.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лубко І. М., Попова Н. О Римське цивільне право : практикум. Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2017. 492 с.
2. Исайчева Е.А. Шпаргалка по римскому праву. Москва: Аллель-2000, 2010. 64 с.
3. Харитонов Є.О. Основи римського приватного права : навчально-методичний посібник. Одеса: Фенікс, 2019. 296 с.
4. Борисова В. І., Баранова Л. М., Домашенко М. В. Основи римського приватного права: Підручник. Х.: Право, 2008. 224 с.
5. Дигести Юстиніана. URL:https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/digest/43.php